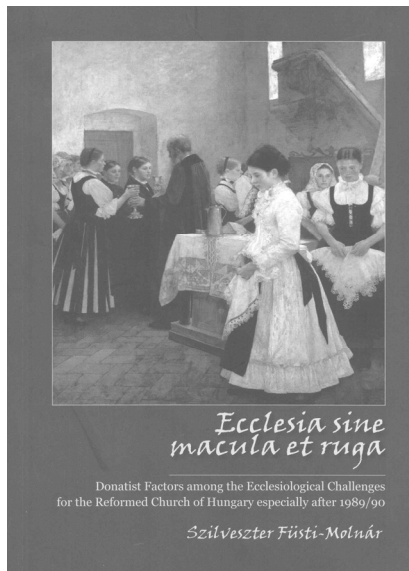

Novum

Doktori címet szerzett Füsti-Molnár Szilveszter

2008. december 18-án, az amszterdami Vrije Universiteit auditoriumában doktori címet szerzett Füsti-Molnár Szilveszter sárospataki teológiai tanár. Az „Ecclesia sine macula et ruga” című, angol nyelvű dolgozatát dr. Abraham van de Beek (Vrije Universiteit), dr. Szűcs Ferenc (Károli Gáspár Református Egyetem) és dr. E. A. J. van der Borght (Vrije Universiteit) témavezetők irányításával írta és a következő bíráló szaktekintélyek előtt védte meg: dr. Paul van Geest (patrisztikus, Vrije Universiteit), dr. E. P. Meijerinf (patrisztikus, Vrije Universiteit), dr. Horváth Erzsébet (egyház történetész, Károli Gáspár Református Egyetem), dr. B. Szabó István (szisztematikus, Pápai Református Teológiai Akadémia).

Az alábbiakban a doktori dolgozat magyar nyelvű összefoglalását tesszük közzé.

Füsti-Molnár Szilveszter: *Ecclesia sine macula et ruga*

A donatista tényezők jelentősége a Magyarországi Református Egyház ekleziológiai kihívásaiban, különös tekintettel 1989/90-re.

Összefoglalás

Figyelem a természetfölötti felé. Ez olyan meghatározottság, amely nem csupán a földiességre beállított életfigyelemet, nem is az értelem munkáját segítő eszméleti feszültséget, hanem elsősorban a lélek kinyílását jelenti az örökkévalóság felé. A lét nem merülhet ki a cselekvésben és annak megokolásaiban; mindezeket túl más erzetbe is kapcsolódnia kell. Ennek forrása az a tágabb Valóság, az Istené, amelybe beletartozunk, ahonnan erőink fakadnak, amely körülvesz és éltet bennünket. Az egyházzal szerzett tapasztalataim, mint a Magyarországi Református Egyház gyülekezeti tagja, mint lelkipásztor, és mint a Sárospataki Református Teológia oktatója, gazdagon alaktják egyházképemet, amely önmagában, az egyetlen Isten személyének kiadására és az általa teremtett és teremtődő Valóságra eszmélés nélkül sok esetben a sorvadásnak, a betegségnek, az élet látható részének árnyképe lenne. Egyházzal sokféleképpen beszélhetünk, mégis ahhoz, hogy egyház alatt ne a befalazott lelkek tömegét értsük, észre kell vennünk a rést, amelyet Isten Jézus Krisztus által hasított egyre vastagodó falainkon, hogy új életre éledjünk, és a Teremtő akaratának megfelelően tölthessük be emberlétünket. Ezek a benyomások alapvetően nem különböznek a keresztyénség tágabb kontextusából szerezhető élményektől, ahol a történelem változásai eltérő hitbeli

felfogást, teológiai megközelítést, kultúrát és gyakorlatot eredményeznek, amelyek megannyi módon járulnak hozzá az egyház sokféleségéhez. Az egyházi lét egyik változatlan körülménye az a meghatározottság, amelyben az egyházat *in via* értelmezzük annak eszkatológiai beteljesedéséig. A keresztyén egyház története számtalan példát szolgál arra, hogy az *úton lévő* egyház olykor hogyan adta fel merev uniformizmusát a sokféleségben való meggazdagodás érdekében, vagy hogyan eredményezett együttműködést az egységtörekvésekben az elszigeteltségből való kitorérés. Természetesen, ezeknek a folyamatoknak a fordítottjára is találhatunk számos példát.

Az 1989/90-es történelmi fordulatok jelentős átalakulások folyamatát indították el a magyar társadalom életében, így a Magyarországi Református Egyházban is. A négy évtizedet meghaladó kommunizmus összeomlását követően megindultak a demokratikus változások, melyekben a Magyarországi Református Egyház új, és egyben meglehetősen ambivalens helyzetben találta magát. A kialakult szituációban kulcsfontosságúvá vált, hogy a Magyarországi Református Egyház készen áll-e a közelmúltjával (1948–1989) való szembesülésre úgy is, hogy nevén nevezi azokat a tévtanításokat, amelyek az egyház hivatalos teológiáját jelentették. Mindeközben meg kell vallanunk azt is, hogy csak töredékesen vagyunk képesek felfogni (1Kor 13,9) Isten egyházának végső meghatározottságát Jézus Krisztusban. Megfelelő ekléziológiai támpontot találhatunk az efézusi levélben, ahol Pál az egyházat úgy jellemzi, mint ami folt- és ránc nélküli (*ecclesia sine macula et ruga*).

Jelen tanulmány az úgynevezett rendszerváltás utáni Magyarországi Református Egyház ekléziológiai kihívásait jellemzi és elemzi, amihez rendszerező paradigmául a Krisztus utáni negyedik századi donatista mozgalom meghatározó teológiai elemeit hívja segítségül, melyeknek – meggyőződésünk szerint – kiváltképpen is meghatározó üzenete van a mai egyházunk számára. A magyar helyzet párhuzamba állítása az első jelentős egyházszakadással (donatista) egy szélesebb spektrumú teológiai értékelést tesz lehetővé, és részben olyan történelmi távlatot is jelent, ami mindenképpen kívánatos egy ilyen elemző feltárásnál.

A donatizmus mint szakadár egyházi mozgalom a diokletianusi keresztyénüldözéseket követően (303–305) vált meghatározóvá az északnyugat-afrikai térségben, és ezt a szerepét egészen a hetedik századig, a mohamedán invázióig fenntartotta. A donatista mozgalom hosszú fennállása során számos összetett teológiai probléma merült fel a katolikus egyházzal való polémiában. Északnyugat-Afrika keresztyénségének negyedik századi ekléziológiai megoldásai sok esetben nem voltak mentesek a szélsőségektől, és befolyással bírtak és bírnak az egyház történetére egészen napjainkig. Augustinus írásai is jól tükrözik a donatisták által felvetett ekléziológiai problémáknak azt a komplexitását, amelyben alapvető teológiai megfontolások mentén rajzolódott meg az egyház természete és képe olyan szorongattatott helyzetben, amikor a meghatározó környezeti adottság a keresztyénséggel való ellenséges szembenállás vagy éppen az üldözés volt. A donatista-katolikus vitában az ekléziológia fő kérdései kerültek előtérbe, amelyek a keresztyén egyház szentségének és katolicitásának függvényében kívánták meghatározni a Krisztus testeként értelmezett egyház lényegét, annak egyetemes és lokális színterén. A fő probléma az alábbi rövid kérdésben összegezhető: *Ubi ecclesia?* – amely időről-időre felmerülő kérdéssé vált, kikövezeve ezzel az ekléziológiai kihívások útját. Mindezek alapján a donatista mozgalomra nem úgy tekintünk érveléseinkben, mint ami kizárólag az egyház történetének múltjához kapcsolható jelenség, hanem sokkal inkább úgy, hogy annak teológiai kérdései és megfontolásai bármikor életre kelhetnek

különböző ekléziasztkai szituációkban, különösen is a keresztyén egyház üldözését követő időszakokban. Az ilyen időszakokra nyomatékosan is érvényes a múlttal való szembesülés kötelezettsége annak érdekében, hogy felismerhetővé váljon Isten akarata a jelenben és – reménység szerint – a jövőre nézve is. A donatista mozgalom teológiájának megértését az úgynevezett *donatista tényezők* szerint összegezzük, amelyek alatt azokat az alkotóelemeket értjük, amelyek létrehozzák a *donatista identitást*. Ezeknek az elemeknek a meghatározása a tanulmány második részének végén található. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a különböző donatista tényezők nem mindig egyforma számban és intenzitással vannak jelen a különböző egyházi helyzetekben. Sőt, ahogyan a donatizmus saját történelmében is láthatjuk, ezek az összetevők a mozgalmon belül is további szakadásokhoz vezettek, vagy éppen a katolikus ellenfelek ezeknek a tényezőknek a hatására képesek voltak módosítani saját teológiai álláspontjukat. A donatista probléma mélyére ásva sok meglepetéssel találkozhatunk, amely arra figyelmeztethet bennünket, hogy ne kötelezzük el magunkat az ilyen és ehhez hasonló szakadások megítélésében túl elhamarkodottan az egyik vagy másik oldal mellett. Meggyőződésünk, hogy azok a teológiai kérdések, melyek a donatista-katolikus vitában felmerültek, nagyon is időszerűvé tehetők a 1989/90 utáni Magyarországi Református Egyházban. A donatista tényezők ugyanis alapvetően érintik az ekléziológia, a krisztológia, a miszsió és a kiengesztelődés teológiájának tanításait.

A feldolgozás módszere egyfelől egyháztörténeti beágyazottságú, amely igyekszik figyelembe venni a szociális, politikai és kulturális dimenziókat. Az argumentációk fő vonala mégis rendszeres teológiai. Elsősorban ekléziológiai megfontolásokat kíván előtérbe helyezni. Az elemzés elsődleges célja a mai Magyarországi Református Egyház teológiai egzisztenciájának feltárása a múlt és jelen párhuzamai és az ebből leszűrhető következtetések nyomán, amelynek fókuszát a donatista szakadás ekléziológiai felvetései adják. A tanulmány igyekszik figyelembe venni a témával kapcsolatos elsődleges és másodlagos forrásokat a magyar helyzettel kapcsolatosan, és főként másodlagos forrásokra épít a donatizmussal kapcsolatos fejezetekben. Ennek fő oka, hogy a 20. század második felének kutatásai nyomán a donatista mozgalomról alkotott képet sokkal árnyaltabbá sikerült tenni az általános teológiai közfelfogással szemben.

A *donatista tényezők* az alábbi teológiai kérdések csoportosításában és együttállásában ragadhatók meg:

1. Keresztyénüldözések során az alábbi döntő kérdéssel szembesülhetünk: Az elenséges hatalom nyomása alatt a hit konfrontációban vagy kompromisszumokban juttatható-e leginkább kifejezésre? A hívők a bátorság és mártíromság útját választják-e, vagy inkább az alkalmazkodás és belátás ösvényeit? Ezeknél és ehhez hasonló kérdéseknél a bűnbánat teológiájának érvényre juttatása szükséges az üldözés utáni helyzet rendezéséhez és az előrehaladáshoz.

A szentség és elkülönülés problémájánál az egyházban fontos kérdésként merül fel: Milyen szerepe van a krisztológiának és eszkatológiának az ekléziológiában? Az *egység* két egymással szemben álló meghatározás szerint árnyalható leginkább, amely érvényessé tehető az egyház egységére nézve is: i) *Uniformizmus*, amely az individualitás és az egyén egységének figyelmen kívül hagyását jelenti. ii) *Együttműködés*, ami az egységnek, a harmóniának bizonyos keretek szerinti meghatározottsága, amelyből a résztvevő felek ki is vonhatják magukat. Mi az *egység* értelmezésének legmegfelelőbb meghatározása? Milyen szerepet tulajdoníthatunk a tradíciónak ebben a kérdésben? Hogyan lehet az egyház egyszerre *Krisztus (egyetemes) teste* és otthona egy adott helyen lakók kö-

zösségének, például nemzetnek? Lehet-e a *konfliktus* olyan kulcsfontosságú elem, amely alapvetően határozza meg az egyház természetét? Az egyházvezetés teológiai kérdései döntően befolyásolják a lehetséges válaszokat.

2. Egyház és állam, és az egyház és társadalom főbb kérdései. Milyen kapcsolat van a Krisztus testeként értelmezett egyház és a társadalom között? Hogyan viszonyulhat a pásztori szolgálat megfelelően a világban jelenlevő kollektív bűnhöz? Mi a keresztyének feladata a különböző társadalmak struktúráiban? Az egyház feladata-e a társadalom átfarmálása, vagy sokkal inkább egy alternatív társadalom kialakítása a cél? Hogyan segíthet a keresztyén önértelmezés az egyháznak valóban egyház lenni úgy, hogy a keresztyének egy adott államnak a polgárai is?

3. Milyen szerepe van a nemzeti hovatarozásnak az ekléziológián belül, különösen akkor, amikor egy nemzet idegen hatalom elnyomását szenved el? Milyen mértékben hozható kapcsolatba a nemzeti meghatározottság valakinek a keresztyén identitásával?

Ezek a kérdések szerves részét képezték a donatista–katolikus vitának és jelen vannak a kommunizmus bukást követő időszakban a Magyarországi Református Egyház életében is.

A tanulmány főkérdése éppen ezért az alábbiak szerint összegezhető:

Hogyan segítenek a donatista–katolikus vitában felmerülő teológiai kérdések megérteni és tisztázni a Magyarországi Református Egyház helyzetét a kommunizmus bukása után?

A tanulmány az alábbi felosztás szerint keresi a válaszokat:

1. A bevezető első fejezetet követően a második fejezetben a donatizmus bemutatása a cél (*A donatizmus mint útjelző az ekléziológiában*), amely során a mozgalom előzményein, történetén és főbb teológiai meghatározásain túl figyelembe vesszük a donatizmust meghatározó szociális és politikai kontextust is. Fontosnak tartottuk a donatista kutatásnak azokat az új meglátásait (huszadik század második feléből) is beépíteni, amelyek a mozgalomnak eddig egy kevésbé ismert oldalát helyezik előtérbe. A donatista mozgalom teológiai értékelését követően, az azt meghatározó előzmények összefüggéseiben (Tertullianuson és Cyprianuson át egészen Augustinusig) kísérletet teszünk arra, hogy a legfontosabb teológiai elemeket, amelyek majd a Magyarországi Református Egyház ekléziológiai értékelésénél játszanak főszerepet, az úgynevezett *donatista tényezők* szerint csoportosítsuk.

2. A harmadik fejezetben (*A Magyarországi Református Egyház történelmi vonulatai XVI–XX. századig*) röviden bemutatjuk azokat a főbb történelmi eseményeket a Magyarországi Református Egyház történetéből, amelyek témánk szempontjából különösen is fontosak.

3. A negyedik fejezetben (*A Magyarországi Református Egyház 'hivatalos' szolgáltató egyház teológiájának bemutatása 1945–1989/90 között*) a Magyarországi Református Egyház rendszerváltás előtti (1945–1989/90) teológiai diszpozícióiba tekintünk bele, figyelemmel kísérve az adott időszak politikai, szociológiai és kulturális jellemzőit.

4. Az ötödik fejezetben (*A Magyarországi Református Egyház ekléziológiai kontextusának áttekintése a kommunizmus bukását követő közvetlen időszakban*) bemutatjuk azokat a sajátos környezeti tényezőket politikai, szociológiai, kulturális és teológiai vonatkozásokban, amelyek meghatározták a Magyarországi Református Egyház rendszerváltás utáni (1990–2000) időszakát.

5. A hatodik fejezetben (*Una sancta catholica et apostolica – Ecclesia sine macula et ruga*) tárgyaljuk, hogy a donatista tényezők hogyan segíthetnek megérteni a Magyarországi Re-

formátus Egyház ekléziológiai kihívásait az 1989-es időszak után. Ebben a részben első-sorban annak a rendszeres teológiai feladatnak kívánunk megfelelni, ahol az egyháztani, történeti és rendszeres teológiai elemeket párhuzamosan szemléljük és értékeljük az egyház *egységének*, *szentségének* és *a nemzeti identitás* összefüggéseinek a meghatározottságában.

A tanulmány következtetései az előbb felvázolt fejezetek eredményeire nézve röviden az alábbiak szerint összegezhető. A *donatista tényezők* szerepe az 1989/90-es fordulatot követően alapvetően három fő területen segíthet megérteni a Magyarországi Református Egyház ekléziológiai helyzetét és kihívásait: a) Az egyház önértelmezésében, amely nem hagyhatja figyelmen kívül egzisztenciális valóságának lényegi meghatározottságát, az Úr Jézus Krisztust. Ennek során az egyház empirikus valósága nem korlátozódik csupán a környezet lehetőségeire és elvárásaira. b) Konkrét történeti helyzetben, ahol konkrét hitvallási szituációt jöhet létre, amelyben az egyháznak számot kell adni Urának. c) Az egyházi konszenzusra nézve, az evangélium központi üzenetének meghatározásában.

1. A Magyarországi Református Egyház helyzetére nézve az utolsó fejezet három fő témájának (az egyház egysége, szentsége és a nemzeti identitás) az összefüggésében megállapíthatjuk, hogy a Magyarországi Református Egyház *egysége* kihívásként áll előttünk abban a tekintetben, hogyan értelmezzük és őrizzük meg az egységet. A kommunizmus éveiben jelenlevő ekléziológiai deformitás nem tűnt el nyomtalanul a rendszer bukása után, amely a református egyház elvi és gyakorlati orientációjának tévedéseit hívta életre.

2. Az egyház *szentsége* a gyülekezet istentiszteletében, sákramentumi gyakorlatában, liturgiájában, a gyülekezet életében juttathatók leginkább kifejezésre, hiszen itt kapcsolódhat legközvetlenebbül szentségének forrásához, a Szentháromság egy Istenhez. A jelent részben meghatározó negatív ekléziológiai modellek alapjaiban állítják próbák elé a Magyarországi Református Egyházat a szentség kérdésénél, ahol Isten kegyelmének elsőbbsége háttérbe szorul az emberi igazsággal és igazságszolgáltatással szemben, és a megbékélés teológiájának félreértéseit eredményezheti. Ezt tapasztalhattuk meg például az 1989 utáni időkben, amikor az egyház nem találta meg a megfelelő kiutat a múltbéli egyházi kollaboráció jelent meghatározó feszültségeiből. Az egyházfegyelem és egyháztagság akut problémái is hasonlóképpen az egyház szentségének elvi és gyakorlati félreértésére vezethetők vissza.

3. A *nemzeti identitás* a posztmodern kor identitáskrizisének összefüggéseiben részben a mindenre való nyitottságban, részben az önértelmezések (nemzeti) felerősödésében realizálódik. Nagy kihívást jelent éppen ezért az, hogy a református egyház hogyan találja meg azt az egyensúlyi állapotot, amelyben a nemzet iránt érzett felelősségének úgy képes hangot adni, hogy elkerülje a szélsőségeket. Mindeközben pedig azzal is számolnia kell, hogy a kommunizmus egy nemzeti öntudatában (is) teljesen szétzilált társadalmat hagyott maga után.

Ezeknek a röviden bemutatott kihívásoknak az összefüggéseiben analógiát találhatunk a Magyarországi Református Egyház 1989 utáni ekléziológiájára és a donatista mozgalom létrejöttét kiváltó ekléziológiai okok között. A tanulmányban arra a következtetésre jutunk, hogy a donatista tényezők megjelenése bizonyos fokig tetten érhető a Magyarországi Református Egyház 1989/90-es éveitől, és várhatóan hatásuk fokozódni is fog. Ennek tudatosítása megóvhat a donatista identitás szélsőségeitől. Következésképpen, nem számolni a donatista tényezőkkel, komoly ekléziológiai problémához vezethet, aminek felismerése egyházi életünkben még nem realizálódott megfelelőképpen.